

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: จุฬลดา ภัคดีภูมินทร์

ชื่อบทความ: พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่มา: เลอะวัง เล่ม ๒ : กรุงเทพฯ : โชคชัยเทเวศร์, ๒๕๓๕. หน้า ๑๐๗ - ๑๒๐

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงชุดทหารเรือ พระฉายาลักษณ์วาดจากภาพถ่ายที่ฝรั่งเศส

มีข้อความที่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ
ทรงข้อความพระอักษรก่อนสมเด็จพระอนุชาไว้
ตอนหนึ่งว่า

“วังหน้าเสด็จที่ใด ก็ทรงมีแต่คนถวายลูกสาวที่...”

เวลานั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงรูปงามไม่น้อย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว นั้น
ทราบกันคืออยู่แล้วว่าทรงเป็นพระอนุชาธิราชร่วมพระครรโภทร
ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะขึ้นเสวยราชย์ โดยเหตุที่ทรงเชี่ยวชาญในทาง
โหราศาสตร์ เคยทรงตรวจดวงพระชะตาของสมเด็จพระอนุชาธิราช เห็นว่าดวงพระชะตาแรงนัก
ดวงพระชะตานั้นขึ้นถึงพระมหากษัตริย์ จึงโปรดให้บรรราชาภิเษกขึ้นครองราชย์ร่วมกัน เป็นพระ
เจ้าแผ่นดินที่สอง พระเกียรติยศเหนือกว่ากรมพระราชวังบวรสถานมงคล วังหน้า แต่โบราณมา
เหมือนดังที่ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงขึ้นครองแผ่นดินร่วมกับ สมเด็จพระเอกาทศรถ
ในกาลก่อน

พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ที่เป็นเรื่องจริงจัง มีหลักฐานจดเอาไว้
เป็นที่ทราบกันอยู่ทั่ว ๆ ไป

ทรงเป็นพระราชโอรสพระองค์เล็ก ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และ
สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี เมื่อแรกทรงมีพระนามว่า เจ้าฟ้าจุฑามณี

ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อ กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์สวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯเลื่อนกรมเจ้านายและตั้งกรมเจ้านาย โปรดเกล้าฯให้สมเด็จพระ
พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจุฑามณี ทรงกรมเป็น กรมขุนอิศเรศรังสรรค์

แรกทีเดียว เสด็จประทับที่พระราชวังเดิมของ พระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มา
ตลอดรัชกาลที่ ๓

เมื่อทรงบรรราชาภิเษกขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นั้น วังหน้ารุ่งโรยมาถึง
๑๘ ปี เพราะตั้งแต่กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพย์สวรรคต ก็มีแต่นางในและพระสนม
พระองค์เจ้าหญิงลูกเธอในกรมพระราชวังบวร รัชกาลที่ ๑-๓ อยู่ และประทับกันไปเรื่อย ๆ เพียง
ไม่กี่คนก็องค์ ส่วนมากข้ามไปอยู่วังหลวง รวมทั้งพวกข้าไทก็โอนไปขึ้นกับวังหลวง “วังหน้า”
ในขณะนั้นจึงคล้ายกับวังร้าง ทรวดโทรมถึงขนาดที่ว่าที่ท้องสนามหน้าพระที่นั่งฝ่ายหน้ากลายเป็น
ส่วนครัวของตำรวจเฝ้าวัง จนกระทั่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงออกพระโอบูฐว่า

“แอ ออยู่ดี ๆ ก็ให้เป็นสมภารวัดร้าง”

“วังหน้า” มาได้รับการซ่อมแซมและสร้างปราสาทราชมณเฑียรอันสวยงามขึ้นใหม่ เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ เสด็จขึ้นเป็น “วังหน้า”

ว่ากันว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯมีพระรูปโฉมงาม และทรงมีลักษณะเป็น
“พระเอก” เป็นอย่างยิ่ง คือโปรดการท่องเที่ยวโลเผนผจญภัย และทรงใฝ่ความรู้ ไม่ว่าจะ
ทางกาถาอวคมหรือในทงสมัยใหม่แบบฝรั่ง โดยเฉพาะในเรื่องสตรี ว่ากันว่าอีกเหมือนกันว่า
เมื่อก่อนเคย ๆ ทงสน ออกทงหามมเหตุดัดแปลงเนื้อหา และต้องอองอองถึงเจ้าของเอกสารทุกครงทมีการนาไปเซ

อิสตรีนางในของพระองค์ท่านนั้น ส่วนมากถวายตัวเพราะหลงรักลักษณะพระเอก และพระคารมคมคาย สุภาพอ่อนหวานของพระองค์ท่าน

แม้แต่ คุณพุ่ม “บุษบาทำเรื่องข้าง” กวีหญิงผู้มีชื่อเสียงโด่งดังที่สุดในสมัยรัชกาลที่ ๓ ก็ยังแพ้ความเป็นพระเอกของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ถวายตัวทำราชการตั้งแต่วัยเยาว์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ รับสั่งเรียกว่า “ท่านฟ้าน้อย”

คุณพุ่มนั้น เดิมทำราชการเป็นพนักงานพระแสง ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ คือพนักงานเชิญพระแสงดาบตามเสด็จจึงเป็นที่คุ้นเคยในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ

เมื่อกราบถวายบังคมลาออกจากราชการในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไปเป็น “นางใน” ด้วยสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ได้ไม่นานนัก เห็นจะเป็นด้วยคุณพุ่มนั้นเป็นกวี และที่เล่ากันมาว่าเป็นผู้หญิงเก่งทั้งการมและกล้ำ ถึงขนาดเมื่อยังติดพันกันอยู่กับสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี คุณพุ่มเคยเข้าแย่งพระแสงดาบ จะด้วยเหตุผลใดไม่แจ้ง คิดกันว่าคงเป็นการสัพยอกเสียดมากกว่าฮือแย่งจริงๆจ้ะ

เมื่อเข้าไปอยู่ในวังด้วยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯแล้ว เห็นทีจะทนอยู่กับผู้หยิ่งมากมายของพระองค์ท่านไม่ได้ คงจะขัดอกขัดใจอะไรบางอย่าง ไม่ช้าไม่นานก็กลับเข้ารับราชการเป็นพนักงานพระแสงอย่างเดิม

สมเด็จพระนั่งเกล้าฯนั้น เมื่อคุณพุ่มกราบถวายบังคมลาออก ในตอนแรกมิได้รับสั่งว่ากระไร ทว่าเมื่อทอดพระเนตรเห็นคุณพุ่มกลับเข้ารับราชการด้วยพระองค์ใหม่ ก็ตรัสสัพยอกเป็นคำกลอนสักว่าว่า

“เจ้าช่อมะกอกเจ้าดอกมะไฟ”

เจ้าเห็นเขางามเจ้าตามเขาไป

เขาทำเจ้ายับเจ้ากลับมาไย

เขาสั้นอาลัยเจ้าแล้วเอย”

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ (กะบพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ) นั้นมีพระราชอัธยาศัยตรงกันอยู่อย่างหนึ่งคือโปรดทรงศึกษาภาษาฝรั่ง แต่ถ้าจะพูดกันอย่างภาษาชาวบ้านแล้วพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ คงจะทรงเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯทรงคร่ำครึ มักรับสั่งเรียกพระเชษฐาธิราชว่าพี่ทิดบ้าง พี่เถรบ้าง ส่วนพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯนั้นฯ หากพูดกันตามศัพท์สมัยนี้ก็ถือว่า “เปรี้ยว” และออกจะทรงเป็นหนี้มโกลดโผนอยู่

เวลานั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ คงจะเป็นหนุ่มรูปงาม “เฟล็ด” อยู่ไม่น้อย เพราะมีข้อความที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงอักษรก่อนสมเด็จพระอนุชาไว้ตอนหนึ่งว่า..
วังหน้าเสด็จที่ใด ก็มีแต่คนถ่ายลูกสาวให้...เนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นั้น ที่มีจดหมายเหตุจดเอาไว้อย่างแน่ชัดก็คือทรงเป็นคนไทยที่รับสั่งภาษาอังกฤษได้อย่างแคล่วคล่อง เท่า ๆ กับที่ตรัสภาษาไทยอีสานได้อย่างเดียวกับคนภาคนั้น เพราะโปรดการท่องเที่ยวไปตามท้องถิ่นอีสาน คนอีสานสมัยนั้นรักและภักดีต่อพระองค์ท่านมาก พวกกันตวยลูกสาว หลานสาวเข้ารับราชการ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ โปรดการเป่าแคน ซึ่งเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไม่ทรงพอพระทัยนัก ทรงก่อนแคะเอาบ่อย ๆ

นอกจากวิชาการสมัยใหม่อย่างฝรั่งที่ทรงเชี่ยวชาญ ถึงขนาดทรงแปลตำราวิชาทหารเรือ และวิชาปืนใหญ่ได้ ทรงต่อเรือกำปั่นได้ ยิ่งเล่าลือกันว่าทรงศึกษาทางวิชาอาคม ถึงมีฤทธิ์ล่องหนหายตัวได้

แต่เรื่องวิชาอาคมและอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ ไม่มีจดหมายเหตุจดไว้เป็นหลักฐานเพียงแต่เล่าต่อ ๆ กันมาโดยไม่มีการยืนยัน

เรื่องหนึ่งที่เคยได้ยิน และเคยอ่านจากหนังสือที่เชื้อสายวังหน้าท่านหนึ่งเขียนขึ้นในทำนองนิยายอิงพงศาวดารอะไรทำนองนั้นก็คือเรื่องสิงโต ซึ่งเวลานี้ตั้งประดับอยู่ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่เคยเป็นเขตพระราชฐานวังหน้ามาก่อน

สิงโตนั้น เล่ากันว่าเมื่อแรกบรรทุกสำเภามาสองตัวด้วยกันเป็นสิงโตมาแต่เมืองจีน ซึ่งเล่ากันว่าอีกเหมือนกันว่าเป็นสิงโตอาคม ผู้ส่งเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ส่งมาเพื่อจะลองดีพระองค์

สิงโตนั้นเมื่อนำมาตั้งคู่กันไว้หน้าพระทวาร พอดกกลางคืนก็เคลื่อนไหว ส่งเสียงคำรามอาละวาด พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงปราบได้ด้วยคาถาอาคมที่เหนือกว่า ทำให้ตัวผู้แผ่นหนีลงน้ำ ส่วนตัวเมียหนีไม่รอด จึงต้องยี่นึ่ง กลายเป็นสิงโตประดับอยู่ในวังหน้า

เรื่องนี้จะจริงเท็จอย่างไรไม่มีหลักฐาน แต่ที่รู้กันแน่ ๆ เพราะเคยมีผู้ดำลงไปพบก็คือในกันแม่น้ำแถวหน้าธรรมศาสตร์นั้น มีสิงโตจมอยู่ตัวหนึ่ง ผู้คนเห็นเคยให้ข่าวว่ามีตะไคร่น้ำและสาหร่ายจับคลุมรุงรังไปหมด

ยังมีเรื่องราวประเภทเล่าลืออีกเรื่องหนึ่ง แต่เป็นที่จดเอาไว้ ทว่าพิสูจน์ไม่ได้แจ่มแจ้งว่าจริงหรือไม่จริง

คือเรื่องที่ว่าพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงถูกเจ้าจอมมารดาของพระองค์ท่านท่านหนึ่งทำเสน่ห์

เจ้าจอมท่านนั้นมีโอรส ธิดากับพระองค์ท่านถึง ๑๐ หรือ ๑๒ เป็นที่โปรดปรานมาก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงพระประชวรฝ่ายผอมและทรงหน้ามืด ลมจับอยู่บ่อย ๆ ประชวรอยู่นาน เล่าลือกันอยู่ในวังว่าทรงถูกเสน่ห์เจ้าจอมท่านนั้น

เนื้อความเข้าพระกรรมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงให้สอบสวน แต่ยังไม่มีความว่าอะไร ก็ให้บังเอิญพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ กำลังเสวยพระกระยาดื่ม (ข้าวต้ม) ในวันหนึ่งเมื่อใช้ฉลองพระหัตถ์ (ช้อน) ตักขึ้นมา ทรงเห็นมีเส้นโลมา (ขน) ลอยอยู่ในนั้น จึงกริ้วยิ่งนัก

บังเอิญมีผู้กล่าวหาอยู่แล้วด้วยว่าเจ้าจอมท่านนั้นทำเสน่ห์ จึงโปรดให้คุมขังเจ้าจอมท่านนั้นไว้ ต่อมาอีกไม่นาน พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ก็ทรงพระประชวรหนัก และเสด็จสวรรคต เจ้าจอมท่านนั้นจึงถูกปล่อยตัว

พระราชธรรมาศในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นั้น โปรดการง่าย ๆ ไม่โปรดการแสดงยศศักดิ์ แม้จะทรงเป็นถึงพระเจ้าแผ่นดินที่ ๒ “รองภูมินทร์”

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระนิพนธ์เล่าถึงพระราชธรรมาศในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ไว้ว่า

“...พระราชธรรมาศไม่โปรดที่จะแสดงยศศักดิ์ โดยปกติเสด็จออกให้ข้าราชการเฝ้า ก็เสด็จออกที่โรงรถ ต่อมาเวลามีการพิธีจึงเสด็จออกท้องพระโรง จะเสด็จที่ใด ถ้ามิได้เป็นราชการงานเมือง ก็มักจะเสด็จแต่โดยลำพังพระองค์ บางทีทรงม้าไปกับคนตามเสด็จคนหนึ่งสองคน โดยพอพระราชหฤทัยที่จะเที่ยวประพาส มิให้ใครรู้ว่าพระองค์เสด็จ แม้จะเสด็จไปตามวังเจ้านายก็ไม่ใคร่ให้รู้พระองค์ก่อน พระองค์เจ้าประดิษฐวรการ เคยตรัสเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เมื่อแรกได้บังคับช่างสิบหมู่ แต่ยังเป็นหม่อมเจ้าอยู่นั้น ครั้งหนึ่งเวลาค่ำแล้วได้ยินเสียงคนมาร้องเรียกที่ประตูวัง ให้คนไปเปิดประตูออกมาพบพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปที่วัง พระองค์เจ้าประดิษฐ์ฯ ตกพระทัย ออกไปเชิญเสด็จมาประทับบนหอนั่ง เวลานั้นมีแต่ได้จุกใบหนึ่ง จะเรียกพรมเจียนมาบูรณะเสด็จก็รับสั่งห้ามเสีย ประทับของๆ ดำรัสเรื่องที่โปรดให้ทำสิ่งของถวายไปปลาง และทรงเชิญได้ไปปลาง จนเสร็จพระธุระจึงเสด็จทรงม้ากลับไปพระบวรราชวัง...

มีคำแอ้วพระราชนิพนธ์บทหนึ่งในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ซึ่งทรงโปรดทรงแคนประกอบเอง ว่าดังนี้

นกเขาเอยสังขมาเปิดเข้า

กาละเวกเอยสังขมาเปิดไซ

นกไล่เอยสังขมาเปิดดวง

หมายไม้ตอดโกน

เจ้าหากมีเฮือแล้ว อย่าลืมหิ้วไม้ไฟ

มาดว่าเฮือเจ้าลืมหิ้ว ยังซิได้เข้าแพ

นกเขาชิงฮังนกขำแอน

แต่ก็เจ้ามาแก่นฮ้าย

เดียนี่แก่นผู้ใด

ดอกจิกเอี้ยหากมาแบ่งก้าน

หัวใจเจ้าคือแบ่งสอง

พระราชนิพนธ์ คำแอ้ว ใน พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นี้ ได้มีท่านผู้อ่านที่เป็นคนอีสานหลายท่าน กรุณาแปลส่งมาให้ได้แปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ทุกท่านบอกมาตรงกันว่า เป็นกลอนหรือกวีนิพนธ์โบราณของอีสาน เรียกว่า ผญา (ผะหยา) หรือ ผญาหย่อย ผญา แปลว่า ปรัชญา หย่อย แปลว่ารัก เป็นกวีนิพนธ์เกี่ยวพาราสิกัน ของหนุ่มสาวอีสานแต่โบราณ ซึ่งสมัยนี้ แม้คนอีสานเองก็ไม่รู้จะมีคนรู้เรื่องเท่าใดนัก ถอดความ ได้ว่า

นกเขาเอ๋ยทำไมถึงเบื่อข้าว

นกคู้เหว่าเอ๋ยทำไมถึงเบื่อไข่

นกไซ้เอ๋ยทำไมถึงเบื่อหนอน

กินไม้จิกโพรง

น้องเอ๋ยเจ้ามีเรือแล้ว

อย่าลืมน้ำไฟ

ถ้าเรือน้องล่ม

จะได้อาศัยแพ

นกเขาชิงชังรังนกนางแอ่น

แต่ก่อนรักพี่

เดี๋ยวนี้รักใคร

ดอกจิกเอ๋ยทำไมบานแบ่งก้าน

หัวใจน้องต้องแบ่งสอง

ต้องขอขอบคุณผู้อ่านชาวอีสานและทุกท่านที่สนใจส่งคำแปลมา

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ นั้น โปรดชาวไทยภาคอีสานเป็นอย่างยิ่ง มักจะเสด็จไปประทับอยู่ทางนั้นนาน ๆ เพื่อร่วมสนุกกับชาวบ้าน ส่วนมากเสด็จไปตอนฤดูแล้ง พวกชาวบ้านว่างจากการทำนา โปรดให้สร้างวัดและพลับพลาที่ประทับไว้ที่บ้านสีทา แขวงเมืองสระบุรี นอกจากบ้านสีทาแล้ว ยังโปรดเสด็จโคราช ราชบุรี และแถวพนัสนิคม ตามท้องถื่นที่มีชาวไทยอีสานอพยพไปอยู่ ทำให้ทรงมีเจ้าจอม พระสนม ตลอดจนข้าคน ทหารบริวารเป็นชาวไทยอีสานจำนวนมาก เพราะคนอีสานรักท่าน มีลูกหลานก็นำขึ้นถวายตัว

หากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯเสด็จอยู่มาจนถึงสมัยนี้ท่านคงเป็น “พระเอก” ที่เก๋เป็นอย่างยิ่ง ทรงทำอะไร ๆ ทันสมัยอย่างฝรั่ง อยู่อย่างฝรั่ง และแต่งพระองค์อย่างฝรั่ง เหมือนพวกหนุ่มไฟแรงมาจากเมืองนอกโก้เก๋ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็น “ลูกทุ่ง” เป่าแคน คลุกคลีกับชาวบ้านได้อย่างสนิทสนมกลมเกลียว

แต่ว่ากันว่า ที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯโปรดเสด็จท่องเที่ยวไปและทรง “รักแต่การเล่นสนุก” นั้น เป็นเพราะทรงต้องการจะปลีกพระองค์ออกจากเรื่องการเมือง ทรงเกรงว่าการเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมือง จะเป็นการแข่งบารมีกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระบรมเชษฐาธิราช อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

เมื่อเสด็จปลีกพระองค์ไปท่องเที่ยวอยู่ที่ใด ก็กลับไปทรงเป็น “ขวัญใจ” ของชาวบ้านที่
นั้น ดังเช่นที่ทรงเป็นขวัญใจอีสานนั้น

เมื่อสวรรคต เมื่อพระชนมายุ ๕๘ พรรษา หลังจากประจวบด้วยพระโรควิณโรคมานาน
เกือบสองปี ทรงมีเงินเหลืออยู่เพียง ๒๔๐๐ บาท แค่ ๓๐๐ ชั่งเท่านั้นเอง แต่ทรงมีทหารและข้า
คนมากมาย ซึ่งเมื่อสวรรคตแล้ว ข้าราชการบางคนบางส่วนต้องไปรวมกับวังหลวงตามธรรมเนียม

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงมีพระราชโอรส ธิดา ๕๘ พระองค์ มีสายราชสกุล
สืบต่อลงมาจากพระองค์ท่าน ๑๑ สายราชสกุล คือ

๑. สุธารส ณ อยุธยา สืบมาจาก พระองค์เจ้าสุธารส ในเจ้าจอมมารดาคุณหลาบ
๒. วรรัตน์ ณ อยุธยา สืบมาจาก กรมหมื่นพิศาลบวรศักดิ์ (พระองค์เจ้าชายวรรัตน์) ใน
เจ้าจอมมารดาเกศ
๓. ภาณุมาศ ณ อยุธยา สืบมาจาก พระองค์เจ้าชายภาณุมาศ ใน เจ้าจอมมารดาเอี่ยม
๔. หัสตินทร์ ณ อยุธยา สืบมาจาก กรมหมื่นบริรักษ์นรินทรฤทธิ์ (พระองค์เจ้าชาย
หัสตินทร์) ใน เจ้าจอมมารดาหนู
๕. นวรัตน์ ณ อยุธยา สืบมาจาก กรมหมื่นสถิตย์ธำรงสวัสดิ์ (พระองค์เจ้าชายวรรัตน์)
ในเจ้าจอมมารดาเกศ
๖. ยุคนทรานนท์ ณ อยุธยา สืบมาจาก พระองค์เจ้าชายยุคนทร ในเจ้าจอมมารดาเอี่ยม
๗. โดษะณีย์ สืบมาจาก พระองค์เจ้าชายโตสินี ใน เจ้าจอมมารดาถิลา
๘. นันทวัน ณ อยุธยา สืบมาจาก พระองค์เจ้าชายนันทวัน ใน เจ้าจอมมารดาหนู
๙. พรหมเมศ สืบมาจาก พระองค์เจ้าชายพรหมเมศ ใน เจ้าจอมมารดาพรหมา
๑๐. จรุงโรจน์ ณ อยุธยา สืบมาจาก กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ (พระองค์เจ้าชายจรุง
โรจน์เรืองศรี) ใน เจ้าจอมมารดาช้อย
๑๑. สายสนั่น ณ อยุธยา สืบมาจากพระองค์เจ้าชายสนั่น ใน เจ้าจอมมารดาอ่อน